

Еволюція теоретичних поглядів на формування державної підтримки розвитку аграрного сектору економіки

Грабовський Д. О.¹

Опубліковано	Секція	УДК
31.07.2023	Економіка	330.34

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8288769>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті доведено той факт, що наукові погляди на формування державної підтримки розвитку аграрного сектору постійно еволюціонують під впливом нових фінансових викликів і змін у глобальному економічному та соціокультурному контексті. Сучасні тенденції включають пошук балансу між ринковими механізмами та державним втручанням з урахуванням розвитку та зміцнення конкурентоспроможності аграрного сектору. У статті доведено, що державна підтримка є невід'ємною складовою державного регулювання, включаючи комплекс різноманітних механізмів, важелів та інструментів. Ці механізми охоплюють пільгове і безоплатне фінансування для підприємств, утворюючи важливий інструментарій для сприяння розвитку провідних галузей національної економіки. Державна підтримка вже не обмежується лише пільговим і фінансовим сприянням, а зорієнтована на реформування структури аграрної економіки, підвищення якості продукції та розвиток інновацій. Обґрунтовано, що для покращення показників діяльності виробників сільськогосподарської продукції надзвичайно важливо забезпечити ефективний моніторинг виконання державних програм, удосконалити діючі механізми субсидій та розширити можливості малих і середніх підприємств для доступу до підтримувальних ініціатив. Дослідженнями виявлено, що дискусії з стосовно питання державної підтримки як складової державного регулювання сільського господарства, підтверджують цілеспрямований вплив держави на діяльність сільськогосподарських товаровиробників з метою їх фінансового забезпечення, захисту й ефективності виробництва.

Ключові слова: державна підтримка, інструменти регулювання, аграрний сектор економіки, механізми регулювання, державне регулювання.

The evolution of theoretical views on the formation of state support for the development of the agrarian sector of the economy

Annotation. The article proves the fact that scientific views on the formation of state support for the development of the agricultural sector are constantly evolving under the influence of new challenges and changes in the global economic and socio-cultural context. Modern trends include the search for a balance between market mechanisms and state intervention, taking into account the development and strengthening of the competitiveness of the agricultural sector. State support is no longer limited to preferential and financial

¹ молодший науковий співробітник, Рівненський державний гуманітарний університет, ORCID: 0000-0002-4213-9372

assistance, but is also aimed at reforming the structure of the agrarian economy, improving the quality of products and developing innovations. The article proves that state support is an integral component of state regulation, including a complex of various mechanisms, levers and tools. These mechanisms include preferential and free financing for enterprises, forming an important toolkit for promoting the development of branches of the national economy. In order to understand the essence of state support specifically in agriculture, scientists approach the definition of this concept from different angles. Traditionally, the definition of state support is implemented on the basis of key elements: the context of relations where the implementation of state support takes place is determined by specifying the sphere of interaction where the needs and opportunities for state intervention are revealed; a list of measures included in the category of state support through various programs, subsidies, and financial instruments aimed at supporting the agricultural sector of the economy is established; the purpose and tasks that the state support is designed to fulfill are pushed forward, since this component allows establishing the orientation of state regulatory measures, or on stimulating development, ensuring stability, or overcoming specific problems of the agricultural sector. It is substantiated that in order to improve the performance of agricultural producers, it is extremely important to ensure effective monitoring of the implementation of state programs, improve existing subsidy mechanisms, and expand the opportunities of small and medium-sized entrepreneurs to access support initiatives. Studies have revealed that discussions on the issue of state support as a component of state regulation of agriculture confirm the purposeful influence of the state on the activities of agricultural producers with the aim of their financial support, protection and production efficiency.

Keywords: state support, regulatory instruments, regulatory mechanisms, agrarian sector of the economy, state regulation.

Вступ

Як висвітлюють проведені дослідження, наприкінці XIX століття та на початку XX століття теоретичні погляди на формування державної підтримки розвитку аграрного сектору були визначені під впливом класичної політичної економії. Тоді вчені-економісти підкреслювали важливість вільного ринкового регулювання та обмеженого втручання держави в економічні процеси. Однак в реальності, під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, розміри державного втручання почали зростати. У середині XX століття, зокрема після Великої Депресії та Другої світової війни, державне регулювання аграрного сектору набуло більш активного характеру в багатьох країнах. У цей період держава виступала ініціатором програм і заходів підтримки, включаючи цінові гарантії, кредитування, субсидії на виробництво та інші заходи, які сприяли забезпеченню продовольчої безпеки та стабільності аграрного сектору.

На даному етапі розвитку заходи державної підтримки аграрного сектору набувають більш складної та збалансованої форми. Підходи до підтримки можуть варіюватися від підтримки фінансового сектору до розвитку інфраструктури та реформування регуляторних механізмів. Важливою є інтеграція державної підтримки в загальну стратегію економічного розвитку та досягнення сталості і рівноваги в аграрному секторі. Зокрема у науковому доробку Григор'євої Х. А. саме в науковій роботі «Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення» зосереджено увагу на детальному розгляді проблем нормативно-правового забезпечення державної підтримки вітчизняного сільського господарства. Методичні підходи формування державної підтримки як інструменту стабілізації розвитку тваринництва, ефективність інструментів державної підтримки сільськогосподарського виробництва, напрями державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств розглянули у працях науковці-дослідники Осіпова А. А. [1; 5; 8], Васильєва Л. М. [2; 17], Майстро С. В. [3], Вдовенко Н. М. [6; 9; 13], Наконечна К. В.

[4], Коробова Н. М. [7], Прунцева Г. О. [10], Самсонова В. В. [11], Кулаковська Т. А. [12], Мушенок В. В. [14], Григор'єва Х. А. [15], Гузенко Т. С., Адаменко А. П. [16], Залізнюк В. П. [17].

Наукові погляди на формування державної підтримки розвитку аграрного сектору постійно еволюціонують під впливом нових викликів і змін у глобальному економічному та соціокультурному контексті. Сучасні тенденції включають пошук балансу між ринковими механізмами та державним втручанням з урахуванням розвитку й зміцнення конкурентоспроможності аграрного сектору. Державна підтримка вже не обмежується лише пільговим і фінансовим сприянням, але також зорієнтована на реформування структури аграрної економіки, підвищення якості продукції та розвиток інновацій.

Метою статті є аналіз процесів еволюції теоретичних поглядів на формування державної підтримки розвитку аграрного сектору.

Результати

Державна підтримка є невід'ємною складовою державного регулювання, включаючи комплекс різноманітних механізмів, важелів та інструментів. Ці механізми охоплюють пільгове і безоплатне фінансування для підприємств, утворюючи важливий інструментарій для сприяння розвитку галузей національної економіки. Щоб зрозуміти сутність державної підтримки саме в сільському господарстві, науковці підходять до визначення цього поняття з різних ракурсів. Традиційно, визначення державної підтримки реалізується на основі ключових елементів: а) визначається контекст відносин, де має місце реалізація державної підтримки, шляхом зазначення сфери взаємодії, де виявляються потреби і можливості для втручання держави; б) встановлюється перелік заходів, що включаються до категорії державної підтримки через різні програми, субсидії, фінансові інструменти, спрямовані на підтримку аграрного сектору економіки; в) виокремлюється мета і завдання, які державна підтримка покликана виконувати, оскільки дана складова дозволяє встановити направленість заходів державного регулювання або на стимулювання розвитку, забезпечення стабільності чи подолання конкретних проблем галузей сільського господарства [1; 7, С. 68–80; 9, С. 119–129; 13, С. 3–17]. Тож поглиблений аналіз різних науково-концептуальних підходів до визначення державної підтримки сільського господарства дозволяє нам глибше розкрити суть поняття та його роль у забезпеченні сталого розвитку аграрного сектору.

Більш детальний аналіз концепцій розвитку аграрного сектору подає вчений С. Майстро, який розглядає поширені підходи розвитку аграрного сектору економіки, що створюють базу для дискусій та розробки стратегій аграрного розвитку, кожна з яких має свої переваги, а також обмеження у контексті реалізації сучасних економічних передумов [3, С. 126–147]:

I. Концепція «Конкурентоспроможної галузі», яка передбачає, що сільське господарство повинно розвиватися на рівних з іншими секторами економіки засадах, без спеціальних пільг і підтримки.

II. Концепція «Глобалізованого сільського господарства», яка вказує на те, що країна повинна спеціалізуватися на вирощуванні тих культур, для яких є сприятливі умови, та використовувати інтенсивні методи для досягнення високих врожаїв і продуктивності.

III. Концепція «Багатофункціонального розвитку» зосереджена на тому, що сільське господарство має не лише виробляти продукти, але й відігравати соціальну та культурну роль в територіальних громадах. Даний підхід рекомендований Організацією Об'єднаних Націй і нині широко застосовується у розвинених країнах світу.

На еволюцію теоретичних засад у формуванні державної підтримки значний вплив завдали ідеї Г. Прунцевої, яка у науковій праці «Аналіз ефективності державної підтримки сільськогосподарських підприємств» критично охарактеризувала результативність функціонування підприємств сільського господарства та продемонструвала негативний тенденційний рух у зниженні рентабельності. Вказано, що «... для покращення показників діяльності сільськогосподарських виробників надзвичайно важливо забезпечити ефективний моніторинг виконання державних програм, удосконалити діючі механізми субсидій та розширити можливості малих і середніх підприємців для доступу до підтримувальних ініціатив» [10, С. 79–88].

При цьому науково-обґрунтована наукова концепція Григор'євої Х. А. доводить, що наука залишила поза увагою бурхливий розвиток законодавства у сфері державної підтримки сільського господарства, традиційно вважаючи правове регулювання агропротекційних відносин скромною складовою визнаного правового інституту державного регулювання сільського господарства [15].

У свою чергу, Л. Васільєва пропонує і вносить на розгляд науковців унікальний підхід щодо «стратегії державної підтримки аграрних виробників, яка формується з інтегрованих компонентів: визначення головної мети, наукове підґрунтя для розробки пріоритетних напрямків державної підтримки, точне визначення учасників галузей аграрного сектору, які отримуватимуть користь від державної підтримки; належний добір методів і форм підтримки, ретельна виписка конкретних заходів, а також виготовлення адекватного механізму для втілення цих ініціатив» [2, С. 55–60]. При цьому економічні підвалини державної підтримки сільського господарства, навіть якщо вони є найбільш дослідженими, все ж потребують відповідних уточнень. Так, обставини та фактори, що породжують потребу у державній підтримці аграрного сектору, можна подати у вигляді упорядкованої системи, яка унаочнена нами на рис. 1.

Водночас за переконанням Т. Гузенко та А. Адаменко, належна державна фінансова підтримка аграрного сектору вимагає чітко визначених та обґрунтованих стратегічних цілей і показників розвитку цієї галузі. Серед цих цілей є розширення ринків для вітчизняної сільськогосподарської продукції, сталий ріст сільського господарства, підвищення конкурентоспроможності аграрних виробників і гарантування продовольчої безпеки [16, С. 369–375].

Економічні фактори, що відображені на даному рис. 1 підтверджують неефективність ринкових механізмів у досягненні відповідних балансів у відтворювальних процесах сільського господарства, високу потребу в капітальних вкладеннях в аграрний сектор економіки та обмежену доцільність сільськогосподарського виробництва з точки зору рентабельності; важливість забезпечення ринку ефективним саморегулюванням; тривалий період повернення інвестованого капіталу й наявність різниці в цінах між сільськогосподарською та промисловою продукцією. При цьому природно-кліматичні фактори: виявляються в суттєвій залежності від погодно-кліматичних умов; сезонному характері здійснення сільськогосподарської діяльності, а екологічні фактори включають питання збільшення навантаження на довкілля разом із інтенсифікацією виробництва; тісний зв'язок виробничих процесів із землями сільськогосподарського призначення, тобто досить обмеженим ресурсом. Наявні соціально-демографічні фактори: безпосередній вплив сільськогосподарської діяльності на здоров'я людей; прагнення зменшити надмірну міграцію сільського населення до міст і закордонних країн; наявність соціальної напруженості. Політичні фактори: розвиток сталого сільськогосподарського потенціалу; гарантування продовольчої безпеки країни; відповідальність держави за стан і рівень конкурентоспроможності аграрного сектору економіки; дотримання

зобов'язань перед громадянами з охорони довкілля та гарантування якісного і безпечного харчування.

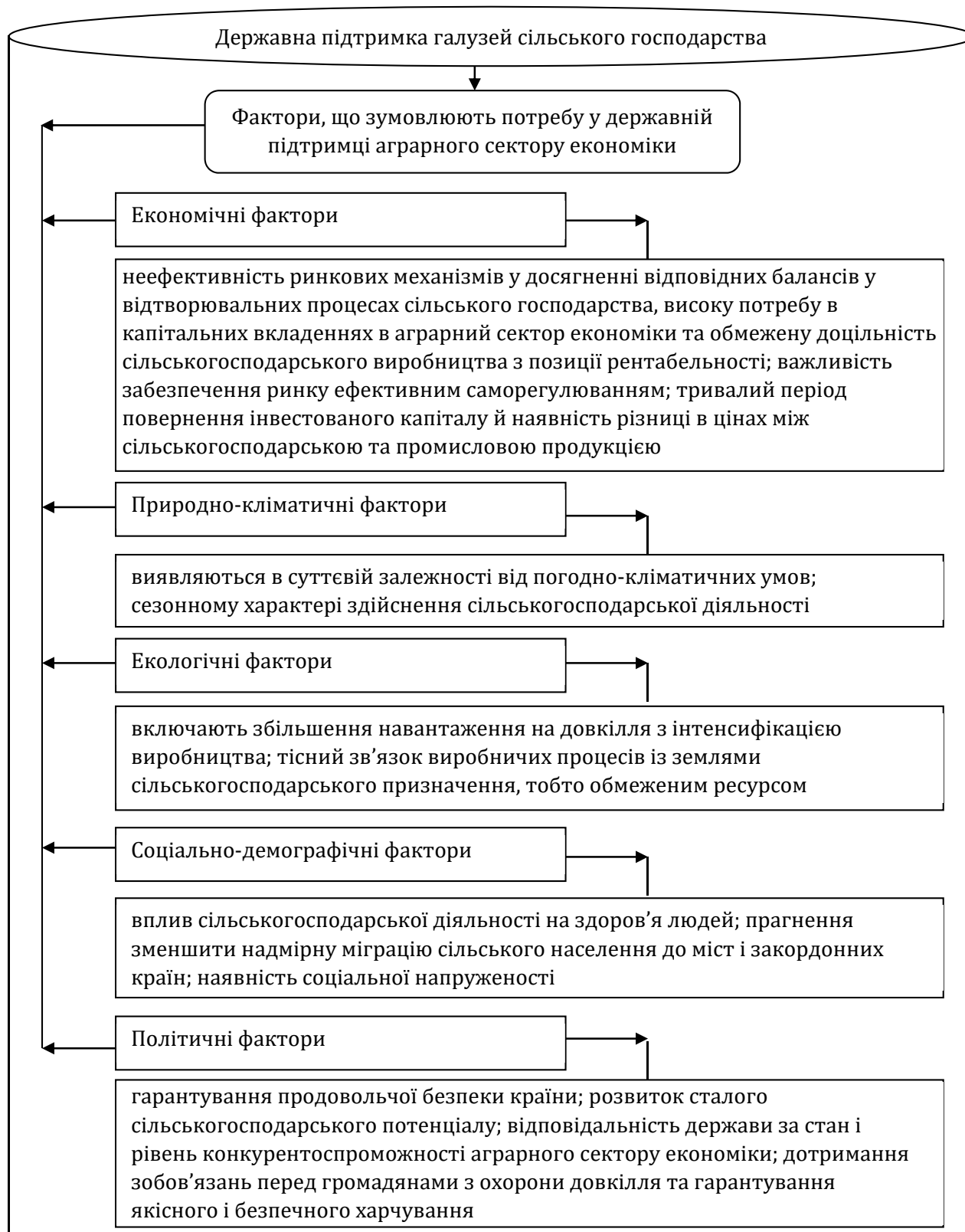

Рис. 1. Підходи щодо удосконалення системи державної підтримки галузей аграрного сектору економіки

Джерело: складено автором на основі узагальнення матеріалів авторів [2, С. 55–60; 5, С. 84–103; 6, С. 43–48; 8; 11, С. 165–169; 12, С. 103–112; 14, С. 102]

Підходи до державної підтримки відрізняються в залежності від конкретних національних, регіональних і глобальних умов. При цьому, акцент зрідка робиться лише на економічних аспектах. Насамперед, розглядається провідна роль сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки та розвитку сільських територій. Важливим елементом новітніх підходів є також звернення до розуміння аграрного сектору як багатофункціонального. Окрім виробництва харчових продуктів, аграрний сектор може виконувати соціальні, екологічні та культурні функції. Такий підхід дозволяє розглядати підтримку сільського господарства як засіб сприяння в забезпеченні національного добробуту й сталого розвитку. Увага до змін клімату, збереження природних ресурсів і важливість забезпечення рівного доступу до ресурсів в умовах глобалізації відображаються у стратегіях державної підтримки аграрного сектору. Зокрема включається підтримка малих і сімейних фермерських господарств, а також стимулювання інвестицій у дослідження та інновації, сприяння розвитку екологічно чистих методів виробництва сільськогосподарської продукції.

Зовсім іншим принциповим підходом до організації державної підтримки сільськогосподарської продукції є стимулювання попиту на неї. Забезпечення попиту позитивно впливає на обсяги, якість виробництва сільськогосподарської продукції, сприяє формуванню стабільних доходів для виробників і має вагомий вплив на ринкову динаміку. Державна підтримка попиту на сільськогосподарську продукцію може виявлятися в двох головних напрямках: внутрішньодержавному та зовнішньоекономічному (експортному). Цей підхід відображає прагматичну стратегію державного втручання, спрямовану на створення сприятливих умов для споживачів і забезпечення постійного попиту на агропродовольчу продукцію. Шляхом активного стимулювання споживчого інтересу всередині та поза кордонами країни, держава може досягти більшої стабільності аграрного сектору економіки та забезпечити більш надійну підтримку господарств. Зокрема, створення сприятливих умов для ефективного експорту агропродовольчої продукції може стати важливим стимулом для зростання виробництва та підвищення якості сільськогосподарських товарів.

Одночасно, активне залучення внутрішніх ресурсів і споживчого попиту може сприяти забезпеченню стабільності на внутрішньому ринку. Таким чином, підхід, зосереджений на підтримці попиту на сільськогосподарську продукцію, представляє собою інноваційний спосіб забезпечення сталого розвитку аграрного сектору, орієнтований на активну співпрацю зі споживачами та національними й міжнародними партнерами. Тому вчені в дослідженнях акцентують увагу на оцінці впливу державної підтримки на сталість галузі та збалансованість його взаємодії з довкіллям. Важливою стає здатність аграрного сектору економіки впроваджувати екологічно сталі методи сільськогосподарського виробництва, що сприяють збереженню природних ресурсів і біорізноманіттю. У світлі глобальних викликів, таких як зміни клімату, зростання населення та нестабільність ринків, державна підтримка аграрного сектору вимагає комплексного підходу. Це включає в себе наукову розробку стратегій розвитку, сприяння інноваційному потенціалу, підтримку малих і середніх виробників, забезпечення продовольчої безпеки та збереження довкілля. Ключовою тенденцією є перехід від традиційного спрямування державної підтримки на компенсацію збитків аграрному сектору до активного стимулювання інновацій, які враховують виклики сучасності.

Висновки

Таким чином, еволюція теоретичних поглядів на формування державної підтримки розвитку аграрного сектору висвітлює глибокі зміни у світовій економіці, суспільстві та довкіллі, що вимагають гнучкості, інноваційності та відповідальності у розробленні, а

також впровадженні відповідних політичних й економічних стратегій. Дослідженнями виявлено, що дискусії стосовно питання державної підтримки як складової державного регулювання сільського господарства, підтверджують цілеспрямований вплив держави на діяльність сільськогосподарських товаровиробників з метою їх фінансового забезпечення, захисту й ефективності виробництва в умовах трансформаційних процесів.

Список використаних джерел

1. Осіпова А. А. Ефективність інструментів державної підтримки сільськогосподарського виробництва. Ефективна економіка. 2020. № 6. URL: <http://surl.li/kloyh>
2. Васільєва Л. М. Державна підтримка аграрного сектору економіки країни в умовах функціонування в складі СОТ як основа забезпечення продовольчої безпеки. *Modern Economics*. 2019. № 17. С. 55–60.
3. Майстро С. В. Екологічні засади державного регулювання розвитку аграрного сектору. *Аграрна політика та аграрна економіка: теоретико-прикладні аспекти: монографія*. Х.: Миськдрук. ХНАУ. 2013. С. 126–147.
4. Вдовенко Н. М., Наконечна К. В. Особливості структурних змін в економіці України. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 56–61.
5. Осіпова А. А. Державна підтримка як інструмент стабілізації розвитку тваринництва в Україні. *Збірник наукових праць Уманського НУС*. 2020. Вип. 96. Ч. 2. С. 84–103. URL: <http://journal.udau.edu.ua/assets/files/96/6.pdf>
6. Вдовенко Н. М. Методичне забезпечення розвитку галузей аграрного сектору економіки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2014. № 3 (44). С. 43–48.
7. Vdovenko N. M., Korobova N. M. Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. *Wspolraca Europejska*. 2015. № 3 (3). Vol. 3. С. 68–80.
8. Осіпова А. А. Напрями державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств. *Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2020. № 4. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-4-5883>
9. Вдовенко Н. М. Вплив сучасних трансформаційних процесів на фінансову підтримку виробників сільськогосподарської продукції. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2015. № 1 (45). Т. 1. С. 119–129.
10. Прунцева Г. О. Аналіз ефективності державної підтримки сільськогосподарських підприємств. *Економіка і організація управління*. 2020. № 1 (37). С. 79–88.
11. Vdovenko N. M., Nakonechna K. V., Samsonova V. V. Mechanisms and tools of supply regulation in agricultural sector of economy. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 165–169.
12. Кулаковська Т. А. Реалії державної підтримки розвитку аграрного сектору України. *Економічні інновації*. 2013. Вип. 52. С. 103–112.
13. Вдовенко Н. М. Глобальні пріоритети сталого виробництва сільськогосподарської продукції. *Innovative solutions in modern science*. 2016. № 4 (4). С. 3–17.
14. Мушенюк В. В. Державна підтримка аграрного виробництва як важливе питання аграрно-правової науки. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукраїнського круглого столу*. (Київ, 25 травня 2012 року). К.: 2012. С. 102.

15. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2019. 596 с.
16. Гузенко Т. С., Адаменко А. П. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників Сумської області. Приазовський економічний вісник. 2019. № 3 (14). С. 369–375.
17. Васільєва Л. М. Державна підтримка як складова системи державного регулювання аграрного сектора економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 17. С. 85–88.
18. Залізняк В. П. Державна підтримка аграрного сектору економіки країни як основа забезпечення продовольчої безпеки. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 123–127.